

EVGHENIA IAROSLAVSKAIA-MARKON

O REVOLTATĂ ÎN RUSIA BOLȘEVICĂ

Traducere de Anca Irina Ionescu
Cuvânt-înainte de Alina Pavelescu
Prefață de Olivier Rolin
Postfață de Irina Flige

CORINT
BOOKS
—2018—

Cuvânt-înainte

O viață incredibilă

Trebuie să o spunem de la început: această carte își va ulei cititorul. Îl va amuza, îl va indigna, îl va scutura, îl va face să râdă și să plângă, într-un sfârșit poate că îl va pune pe gânduri, în orice caz, nu are cum să-l lase indiferent. Deși reprezintă un document istoric, încadrat fără dubiu în domeniul realității, autobiografia acestei cvasinecunoscute, Evghenia Iaroslavskaia-Markon, are un aer persistent de ficțiune. O ficțiune aflată la intersecția dintre Victor Hugo și Dostoievski: eroina romantică, exaltată, fată de familie burgheză, care visează la izbăvirea lumii, soție de poet anarhist, anarhistă ea însăși, fiică de profesor universitar devenită regină a borfașilor, hoată, vagaboandă și prezicătoare, agitatoare intratabilă împotriva regimului bolșevic, deținută într-un lagăr de muncă, iar la sfârșit, executată ea însăși în împrejurări atroce, descrise în detaliu de un fost gardian, într-un fel de post-scriptum care pare imaginat cu măiestrie epică

de un mare scriitor. Așa arată rezumatul concentrat al acestei vieți sfârșite brutal la douăzeci și nouă de ani.

„Vă avertizez: nu vă mirați și nu vă tulburați de sinceritatea mea. În general, sunt convinsă că sinceritatea este întotdeauna în avantajul omului, deoarece, indiferent cât de negre ar fi faptele și gândurile lui, sunt totuși mult mai luminoase decât ceea ce presupun despre ele cei din jur.” Așa își începe Evghenia Iaroslavskaia-Markon autobiografia scrisă într-o celulă de izolare a lagărului sovietic din arhipelagul Solovețki, având în fața ochilor perspectiva condamnării la moarte. Cât de sigură era în sinea ei de un asemenea sfârșit, e greu de spus. Cert este că, pe parcursul acestor pagini, care constituie declarația sa în anchetă, își respectă pe deplin promisiunea de sinceritate absolută și nu face niciun efort de a-și îndulci nici ostilitatea, nici disprețul, nici sarcasmul față de puterea sovietică și de aparatul său represiv. Și mai știm, din relatările altora, că autobiografia de față a fost redactată după ce protagonista aflase despre execuția soțului său într-o secție a aceluiași lagăr, după două încercări eșuate de sinucidere și după o tentativă de atac cu pietre asupra unuia dintre șefii de la Solovki. Putem conchide deci că, în afară de propria viață, Iaroslavskaia-Markon nu mai avea prea multe de pierdut.

Și totuși, istoria personală a acestei tinere de familie bună ar fi putut arăta altfel. S-a născut în casa unor evrei înstăriți. Tatăl ei, Isaac Markon (1875–1949),

era un respectat orientalist, bibliotecar și profesor la Universitatea din Petrograd care, după 1926, și-a continuat cariera în exil, în instituții academice din Germania și Marea Britanie. Evghenia a primit o educație burgheză, cu guvernantă și supraveghere atentă din partea unor părinți educați, și-a început studiile de filologie și istorie ebraică sub influența intelectuală a tatălui său, dar, cum singură încearcă să se explice, „vâna revoluționară” a moștenit-o de la frații mamei ei, revoluționari idealiști, participanți direcți la evenimentele din 1905. Temperamentul de rebelă al Evgheniei, dorința ei secretă de a cunoaște și împărtăși viața sărăcimii din Rusia și-au găsit un teren propice în împrejurările Marii Revoluții din Octombrie 1917. Avea pe atunci doar treisprezece ani și o mare dorință de a lua parte la acțiune. Avea un temperament nestăvilit și convingerea, de pe atunci fermă, că lumea se împarte în asupriți și asupritori, o convingere pe care o aplică în mod personal la propria viață de școlăriță: profesorii, spune Evghenia, erau asupritorii, iar elevii, asupriții. La paisprezece ani devine o revoluționară fugită de acasă, care participă la eliberarea pușcăriașilor de drept comun din Fortăreața Litovski. Dacă dăm crezare mărturisirilor sale autobiografice, tot de atunci datează și insolita ei convingere – pe care o dezvoltă într-o adevărată doctrină politică personală – că marginalii, interlopilor, borfașii și oamenii fără adăpost, aflați în număr mare

pe străzile orașelor rusești, reprezentau unica, adevărata forță revoluționară. Pentru că, explică Evghenia, cei care conduc o revoluție se transformă, odată cu victoria acesteia, din asupriți în asupritori, pe când marginalii, exclușii tuturor societăților, cei care nu iau niciodată cu adevărat parte la victorie, rămân în continuare interesați să lupte împotriva asupririi. Prin aceeași logică își explică și ostilitatea manifestă față de bolșevici: aceștia erau învingătorii, așadar profitorii revoluției, transformați din asupriți în asupritori.

Ideile originale ale Evgheniei găsesc un teren propice în mediul agitat de revoluție al studențimii din Petrograd și Moscova. Aici se întâlnește cu poetul anarhist Aleksandr Borisovici Iaroslavski, cu care se căsătorește și pe care îl însoțește în toate acțiunile lui de propagandă revoluționară, antireligioasă și, în același timp, antibolșevică. După un prim conflict cu puterea sovietică, cei doi soți părăsesc URSS în 1926, locuind o vreme la Berlin și Paris. Dar depărtarea de atmosfera revoluționară din URSS nu le priește, așa că Iaroslavski hotărăște să revină la Moscova în 1927, asumându-și riscul de a fi arestat și trimis în lagăr. Aceasta i se și întâmplă în 1929. Soție devotată și profund îndrăgostită, Evghenia își începe din acel moment, pe cont propriu, aventura de „femeie a străzii”, printre hoți, borfași și prostituate pe care era convinsă că i-ar putea mobiliza la revoluție, urmărind tot timpul un singur obiectiv:

eliberarea din detenție a soțului ei, chiar dacă, pentru aceasta, ar fi trebuit să răstoarne mai întâi însuși regimul bolșevic. Considerațiile pe care le face, în acest punct al autobiografiei sale, cu privire la mentalitatea și modurile de relaționare socială printre „scursurile societății” sunt o dovadă că această femeie, exaltată și dotată cu o mare doză de naivitate, era excentrică, dar nu era lipsită de inteligență.

Ultimii cinci ani din viața Evgheniei Iaroslavskaia-Markon sunt povestea unei aventuri din ce în ce mai incredibile. Este arestată de mai multe ori pentru furt, în cele din urmă condamnată, dar reușește să evadeze și pornește să își elibereze și soțul, străbătând aproape la pas vastul teritoriu al Uniunii Sovietice. Bani necesari pentru temerara misiune i-a adunat exercitând ad-hoc, pentru femeile din satele și orașele sovietice prin care trecea, profesia – pe cât de insolită, pe atât de productivă – de prezicătoare. Sfârșitul tragic al poveștii a venit însă la scurtă vreme, căci tentativa de organizare a unei evadări a fost descoperită de autorități, iar cei doi soți au fost executați în secția aceluiași lagăr, Solovețki, la câteva luni diferență. Evghenia a apucat să afle de moartea lui Aleksandr Iaroslavski și, într-un ultim elan de rebeliune disperată, să încerce să îl răzbune aruncând cu o piatră în comandantul adjunct al lagărului.

Nu e nici scenariu de film, nici ficțiune literară, e o poveste adevărată, reconstituită cu minuție în

arhivele rusești. Cartea de față prezintă documentul autobiografic redactat de protagonistă, dimpreună cu o întreagă documentație de arhivă care i s-a alăturat spre completare. O veți citi însă ca pe un roman, iar la sfârșitul lecturii nu veți reuși să o uitați prea curând.

ALINA PAVELESCU

Postfață

„Jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele”

Manuscrisul de față – 39 de pagini acoperite cu un scris dens, strâns – a fost descoperit de autoarea acestor rânduri în 1996 în arhivele Direcției FSB din Regiunea Arhanghelsk¹. În text sunt numeroase greșeli de ortografie (autoarea suferă în mod vizibil de disgrafie și, de altfel, recunoaște chiar ea acest lucru: „Scriu cu greșeli gramaticale în toate cele patru limbi pe care le stăpânesc”). În partea de sus a primei pagini figurează un titlu, nici acela chiar foarte corect gramatical: „Autobiografia mea”. Textul este scris curat, fără corecturi, ne putem întreba dacă a mai existat sau nu și o ciornă. La sfârșitul manuscrisului este menționată data: 3 februarie 1931. Fără îndoială, aceasta este data la care a terminat lucrul asupra textului, căci este dificil de crezut că a fost redactat într-o singură zi. Dar nu este nici imposibil: autoarea manuscrisului, Evghenia Isaakovna Iaroslavskaia-Markon, a fost o femeie fantastică și, în plus, ziaristă profesionistă. Este cunoscut cu certitudine numai faptul

¹ Direcția FSB, Regiunea Arhanghelsk, fondul dosarelor de investigație nr. 15634, filele 26-44 (recto/verso).

că, patru luni și jumătate mai târziu, la 20 iunie 1931, Evghenia Iaroslavskaia-Markon, în vârstă de 29 de ani, a fost executată în curtea secției de izolare a lagărului Solovețki al OGPU de pe Muntele Sekirnaia. Dosarul de investigație referitor la E.I. Iaroslavskaia-Markon, la care manuscrisul era anexat ca probă materială, a fost expediat la arhivă, unde se află și astăzi.

Despre viața acestei femei incredibile știm foarte puțin. Esențialul referitor la ideile, la sentimentele și la viața ei l-a povestit chiar ea în însemnările făcute înainte să moară. Despre soțul ei, poetul Aleksandr Iaroslavski, cu care s-a căsătorit în decembrie 1922 sau în ianuarie 1923, trebuie să facem câteva precizări, cu atât mai mult cu cât, începând din 1923, viața și apoi moartea Evgheniei Markon vor fi strâns legate de această personalitate talentată și originală, destul de bine cunoscută printre poeții Rusiei sovietice de la începutul anilor 1920, precum și în cercurile anarhiste și, mai general, de stânga.

Aleksandr Borisovici Iaroslavski s-a născut în 1896 la Moscova, a crescut la Vladivostok, și-a publicat primul poem în 1912, pe când era încă elev de liceu, în revista *Dalekaia Okraina* („Zări îndepărtate”) din Vladivostok. Între 1914 și 1916 locuiește la Petrograd, începe studii universitare, dar le abandonează destul de repede, cufundat până peste cap în viața literară și artistică a capitalei. La sfârșitul anului 1916 se întoarce la Vladivostok și devine o figură de marcă printre futuriștii din Extremul Orient rus. În 1917 publică la Vladivostok prima culegere de poezii, *Un*

scuipat în infinit. După aceea publică mai multe culegeri, una după alta, peste cincisprezece volume în zece ani. Implicarea sa activă în Războiul Civil – detenția în închisoare „pentru propagandă revoluționară” în timpul ocupației americano-japoneze a regiunii Primorie¹, apoi intrarea în detașamentul de partizani condus de celebrul comandant anarhist Nestor Kalandarișvili, care opera în apropiere de Irkutsk și în Transbaikal (Iaroslavski răspundea de „munca educativă și culturală”) – nu l-a împiedicat câtuși de puțin să scrie și să-și publice operele. Numai titlurile se schimbă puțin: *Manifestul stelar și Potopul care va veni* (Vladivostok) cedează locul altora ca *Sânge și bucurie* (Irkutsk) și *Trotuare însângerate* (Nijni-Udinsk). În 1920-1921 a fost chiar membru al VKP (b) – nu se știe dacă a fost exclus din cauza pozițiilor lui anarhiste sau a plecat din proprie inițiativă.

În primăvara anului 1922, Iaroslavski sosește la Moscova, unde se alătură „biocosmiștilor”, un mic grup literar înființat în 1920, în cadrul secției ruse a anarhiștilor universalști. În iulie 1922, rupe legăturile cu biocosmiștii moscoviți și pleacă să înființeze la Petrograd „grupul nordic al biocosmiștilor imortaliști”, precum și revista *Nemurirea*. Anticipându-i pe partizanii moderni ai crio-geniei, lansează ideea anabiozei, ca un pas spre obiectivul esențial al biocosmiștilor – nemurirea fiecăruia. În toamna anului 1922, după publicarea culegerii lui Iaroslavski *Sfânta bestială*, puterea sovietică începe să acorde

¹ Regiune maritimă în Extremul Orient rus, unde se află orașul Vladivostok.

„biocosmiștilor-imortaliști” o atenție ostilă. În noiembrie, prezidiul Comitetului Executiv al Petrogradului interzice revista *Nemurirea*, sub acuzația de „pornografie” și îi trasează sarcină „tovarășului Messing (șeful CEKA din Petrograd) să ancheteze organizația biocosmiștilor și persoanele aflate în fruntea ei și, cu ajutorul cenzurii, să confişte și să distrugă toată literatura lor pornografică”. Dar aceasta nu pare să-l tulbure foarte tare pe Aleksandr Iaroslavski. La o serată a clubului biocosmiștilor, cunoaște o tânără de 20 de ani: Evghenia Markon. Urmarea este relatată destul de detaliat în autobiografia acesteia.

Cei doi organizează conferințe pe teme literare și antireligioase. În 1926, Iaroslavski publică un roman science-fiction, *Argonauții Universului* (după propria definiție, roman-utopie), care a devenit foarte popular printre amatorii genului. Călătoriile lui Iaroslavski au avut un rezultat neașteptat, la care textul Evgheniei nu face decât o aluzie vagă. În 1925 a fost înființată în Uniunea Sovietică o organizație „neguvernamentală”, botezată „Uniunea Ateilor”, căreia i s-a încredințat toată propaganda antireligioasă din țară. Un vechi bolșevic, apropiat al cadrelor superioare din VKP (b) (un timp a fost chiar membru al Comitetului Central), M.I. Gubelman – mai cunoscut sub pseudonimul Emelian Iaroslavski – a preluat conducerea. Existența unui conferențiar antireligios, independent și activ, purtând același nume ca și președintele lor, era, pentru conducătorii Uniunii, o sursă potențială de conflicte, problemă pe care au rezolvat-o în

modul cel mai simplu: o circulară adresată comitetelor executive din diferite regiuni le sugera acestora să ia toate măsurile pentru a împiedica ținerea de conferințe publice de către A.B. Iaroslavski, pentru a se evita orice confuzie.

Ne putem imagina furia lui Aleksandr Borisovici, deposedat de propriul nume de familie! În orice caz, soții Iaroslavski își pierduseră sursa de existență – ceea ce a contribuit fără îndoială în mare măsură la decizia lor de a pleca în străinătate, dacă nu definitiv, cel puțin pentru un timp. La începutul toamnei anului 1926, au plecat la Berlin. Acolo Iaroslavski s-a grăbit să publice în *Rul*, revista emigrației, un articol în care prezenta istoria conflictului său cu Uniunea Ateilor. Articolul se termina astfel: „Am propria personalitate literară și propriul nume literar până acum fără pată; nu am nici cea mai mică dorință ca în urma unei uzurpări nerușinate de identitate să fiu confundat cu un mic-burghez vulgar, funcționar sovietic obtuz, însărcinat cu ateismul guvernamental”¹.

În toamna anului 1927, după un sejur la Paris, cei doi soți se întorc în URSS și se stabilesc la Leningrad, Bulevardul Englez nr. 18, ap. 9. În mai 1928, Iaroslavski este arestat la Leningrad. Este acuzat că „a discreditat URSS în timpul șederii în străinătate prin calomniere în presa străină și a rușilor albi”. În iulie este expedit la Lubianka. La 1 octombrie 1928 este condamnat de Colegiul GPU la cinci ani de lagăr (pentru „ajutor acordat

¹ Scrisoare adresată redacției revistei *Rul*, nr. 1800, 2 noiembrie 1926.

burgheziei mondiale în desfășurarea unei activități ostile față de URSS”; art. 58-4). Sentința a fost pronunțată și Iaroslavski este trimis la Leningrad. Evghenia îl urmează și obține dreptul de a-i face o vizită soțului înainte de transferul acestuia la Solovețki, unde sosește în primele zile ale lunii noiembrie. În vara anului 1929, primește permisiunea să meargă să-l vadă la Solovețki. La întoarcere, pleacă din nou la Moscova. De la simpatie absolut teoretică pentru lumea interlopă, alimentată de nenumărați anarhiști, trece la practică, justificând această opțiune prin considerente ideologice.

Evghenia este arestată pentru furt prima dată în toamna anului 1929, la Moscova; este expedită la închisoarea Butîrka și condamnată la o lună de muncă forțată. La eliberare, se duce să-i facă o vizită soțului ei. În acel moment, Iaroslavski nu se află pe insula Solovețki, ci, nu se știe de ce, într-una din anexele lagărului de pe continent; la sosirea soției lui, este deținut într-o secție de izolare, pe drumul spre Parandovo. Cu toate acestea, vizita este autorizată, ceea ce reprezintă o excepție cu totul aparte pentru un prizonier căruia i s-a aplicat o sancțiune disciplinară. Nu avem nicio explicație pentru aceasta și nici altceva care să clarifice afirmațiile nebuloase ale Evgheniei cu privire la anumite „evenimente” legate de această vizită și care au constituit, după părerea ei, „încă un pas spre catastrofa finală”. Poate că am putea avansa o ipoteză referitoare la aceste evenimente dacă acceptăm ca un fapt stabilit o aluzie figurând în memoriile lui D.S. Lihaciov, după care

A.B. Iaroslavski, la sosirea sa la Solovețki, ar fi fost recrutat ca informator al GPU. Dar nu suntem deloc înclinați să avem încredere în părerile pe care le formulează Lihaciov despre colegii săi de detenție. Indiferent cum ar fi, după această vizită, Evghenia Iaroslavskaia se întoarce la Moscova, unde este din nou surprinsă în flagrant delict de furt. La finele anului 1929 este condamnată la trei ani de deportare și expediată la Ustiujna, în regiunea Vologda. Acolo este arestată din nou – pentru furt dintr-un magazin – și condamnată la alți trei ani de deportare, de astă dată în Siberia. Abia sosită în regiunea Krasnoiarsk (în primăvara anului 1930), fuge de la locul de reședință care îi fusese stabilit și se duce direct la Kem – port la Marea Albă care servește ca punct de tranzit spre insulele Solovețki.

„Restul îl știți”, declară ea în ultimele rânduri ale autobiografiei sale. Din păcate, nu am reușit să găsim în arhive dosarul de investigație deschis în iulie 1930, astfel încât nu știm ceea ce era „știut” de destinatarii direcți ai acestui text – judecătorii ISO USLON. Dar dispunem de elemente ale ultimei spețe judiciare care o privește, începând din luna octombrie același an, precum și de o copie a fișei ei de înregistrare de la direcția lagărului cu destinație specială de la Solovețki. Aceste documente ne permit să reconstituim destul de sigur destinul ulterior al Evgheniei Isaakovna Iaroslavskaia-Markon.

Este arestată din nou la Kem, la 17 iulie, și inculpată în temeiul articolelor 82 și 17-82 ale Codului Penal. Articolul 82 se referă la răspunderea penală în caz de evadare

(a unui exilat, deportat sau deținut); aplicat la Iaroslavskaja, se referă probabil la evadarea ei din regiunea Krasnoiarsk. Articolul 17 se referă la răspunderea penală în caz de „complicitate în comiterea unei infracțiuni; astfel, 17-82 înseamnă complicitate la tentativa de evadare”. Pe cine își propunea să ajute să evadeze Evghenia Iaroslavskaja, venită ilegal la Kem? Pentru noi, răspunsul este evident. Aproape în același moment un nou dosar de cercetare este deschis în legătură cu Aleksandr Iaroslavski. După relatarea lui A.I. Mîslițin, reprodușă aici în anexă, ancheta se referea la o evadare sau un proiect de evadare. Nu ne îndoim că este vorba de una și aceeași speță: Iaroslavskaja a încercat să-l ajute pe soțul său să evadeze din insulele Solovețki. De notat că mai apare încă o altă persoană drept complice în dosar: un anume „Povarov, alias Ilin, alias Evdokimov Ustin Fiodorovici”, fără îndoială un deținut (în dosar a primit următorul verdict: „cinci ani *suplimentari* de lagăr”) și, judecând după numeroasele lui pseudonime, era probabil un deținut de drept comun. Este de presupus că Evghenia, fidelă simpatiei sale pentru lumea interlopă, a încercat să-și ducă planul la bun sfârșit cu ajutorul borfașilor. Nu știm maniera concretă în care avea intenția să procedeze și în ce etapă a realizării sale planul a fost descoperit.

După o lună de detenție la închisoarea din Kem, Evghenia este expediată la Solovețki și internată în secția de izolare disciplinară de pe insula Bolșoi Zaiatki, în calitate de „acuzată”. La 6 septembrie 1930, Colegiul

Special al GPU, reunit în sesiune itinerantă, o condamnă la trei ani de lagăr. Cam în același timp, împotriva lui Aleksandr Iaroslavski se dispune „cea mai înaltă măsură de protecție a societății”, adică este condamnat la pedeapsa capitală. Evghenia Iaroslavskaia va rămâne să-și ispășească pedeapsa pe insula Bolșoi Zaiatki. Acolo, în mijlocul criminalilor de drept comun și al altor membri ai lumii interlope, a început, după propriile cuvinte, „să desfășoare activitate”, încercând să-i convingă pe ceilalți deținuți să refuze să muncească și publicând o revistă în manuscris intitulată *Gazeta Urkanskaia Pravda* („Pravda lumii interlope”), unde, cu o mare abundență de expresii obscene și argotice, chema lumea borfașilor să se răscoale și să răstoarne puterea bolșevicilor. Au reușit oare soții să comunice într-un fel sau altul în timpul acestor câtorva săptămâni? Știau unul de soarta celuilalt? Nu știm, dar răspunsul la aceste două întrebări este probabil negativ.

La 18 octombrie, responsabilul cu documentele de la sectorul IV al lagărului de la Solovețki, Nikolski, debarcă pe insula Bolșoi Zaiatki pentru a le citi deținuților nota de serviciu nr. 289, în care sunt enumerați deținuții care au încălcat regulamentul lagărului și au fost condamnați la diverse pedepse. Publicarea notelor de acest fel și citirea lor la toate posturile și secțiile din lagăr era o practică curentă la vremea respectivă în instituțiile penitenciare ale GPU și avea, după părerea cekiştilor, o mare importanță educativă. Pe listă figura și numele lui Aleksandr Borisovici Iaroslavski. Evghenia a părut să fie imediat convinsă de

moartea soțului ei. Altfel, nu s-ar fi purtat așa cum descrie textul, riscând să agraveze cazul lui Aleksandr Borisovici. O dovedesc și cele trei tentative de sinucidere de după citirea notei, în urma cărora a fost trimisă la carceră. Nu știm dacă certitudinea ei era justificată: dosarul individual al lui A.B. Iaroslavski indică următoarele: „decedat 10.12.1930”. Dar nu putem avea totală încredere în această notă: pe atunci, în documentele lagărului se trecea ca dată a morții data curentă a consemnării acesteia în registru.

La 11 noiembrie, D.V. Uspenski, director adjunct al lagărului Solovețki și comandant al sectorului IV (inclusiv al secției pentru femei de pe Zaiățki), decide să viziteze secția de izolare disciplinară din insula Bolșoi Zaiățki. Este posibil ca această vizită să fi fost programată intenționat. Dar dacă în acel moment Iaroslavski era deja mort, cunoscând caracterul și obiceiurile stăpânului de la Solovețki, așa cum este descris în numeroase surse, nu putem exclude ideea că Uspenski era curios s-o vadă pe soția poetului pe care îl executase. Iar dacă este așa, curiozitatea lui a fost satisfăcută cu vârf și îndesat¹.

După „atentatul” împotriva lui Uspenski, Iaroslavskaia a fost aruncată în carceră, unde se pare că a rămas aproape până la sfârșit. Acolo și-a scris autobiografia. Dosarul de urmărire penală s-a încheiat în februarie 1931; speța a fost examinată la 10 aprilie în sesiune itinerantă de

¹ *Remembering the Darkness: Women in Soviet Prisons*, editat de Veronica Shapovalov, Lanham/Maryland, Rowman and Littlefield, 2001, pp. 23-70.

Troica Reprezentanței permanente a GPU de pe lângă Regiunea Militară Leningrad. Evghenia Iaroslavskaia a fost găsită vinovată în temeiul articolelor 58-8 („act terorist”) și 58-10 („propagandă contrarevoluționară”) ale Codului Penal și condamnată la moarte prin împușcare. După toate aparențele, sentința a fost pronunțată în absența inculpației. Sentința a fost executată mai târziu, în mai puțin de trei luni. La 16 iunie, după primirea unui extras din sentința de judecată, direcția lagărului a publicat o notă prin care se ordona executarea condamnatei. În așteptarea executării sentinței, condamnată a fost transferată din secția de pe Zaiatki pe insula Bolșoi Solovețki și închisă în secția de izolare de pe Muntele Sekirnaia, unde fusese împușcat cu câteva luni mai înainte soțul ei. Acolo a fost executată Evghenia Isaakovna Iaroslavskaia, la 20 iunie 1931, cu participarea activă a tovarășului Uspenski.

*

Textul autobiografiei a fost publicat pentru prima dată în 2001, tradus în limba engleză în culegerea *Remembering the Darkness: Women in Soviet Prisons*¹. A apărut în rusă în 2008, într-un număr al revistei *Zvezda* („Steaua”)², consacrat celei de-a 90-a aniversări a CEKA. Pe lângă aceste

¹ „... клянусь отомстить словом и кровью...”, *Zvezda* nr. 1, 2008 („Jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele”, *Zvezda* nr. 1, 2008).

² A se vedea, de exemplu, Vlad Tupikin, în *Воля*. Международная анархическая газета. nr. 21, Ноябрь 2004. (*Volia. Revistă anarhistă internațională* nr. 21, noiembrie 2004) și în broșura *Зачем борьба* („De ce să luptăm?”), Editura Sindicatului Scriitorilor, Voronej, 2007.

publicații oficiale, numele și viața Evgheniei Iaroslavskaia, la fel ca și autobiografia ei, apar de câțiva ani într-o versiune mai mult sau mai puțin detaliată pe mai multe site-uri ale militanților de stânga sau anarhiști, precum și în anumite publicații de orientare similară. Majoritatea acestor articole – cu caracter apologetic – reiau în mod vizibil lucrările mele apărute în 1995 și 2008¹. Trebuie să menționăm separat studiile istorice și literare consacrate lui Aleksandr Iaroslavski. Odată publicată, autobiografia Evgheniei Iaroslavskaia a devenit o sursă importantă pentru istoricii culturii, specialiștii care se ocupă de futuriștii ruși și de grupările postfuturiste ruse, printre care și cea a „biocosmiștilor”. Aceste lucrări rezervă un loc considerabil sfârșitului tragic al poetului și al soției acestuia.

Și un ultim punct. Voi cita câteva extrase din corespondența pe care am început-o într-un mod cu totul neașteptat după publicarea autobiografiei în *Zvezda*. Totul a început cu o scrisoare din Israel:

Dragă doamnă Flige,

Am citit cu un imens interes lucrarea dumneavoastră publicată în nr. 1/2008 al revistei *Zvezda*. În copilăria sa și în anii ei de liceu, Evghenia Markon a fost una dintre prietenele apropiate ale răposatei mele mame. Multe din elementele care apar în notele autobiografice ale E.M. îmi sunt cunoscute datorită relatărilor mamei mele: tatăl ei, Isaak Iulievici, atmosfera din casa familiei

¹ <http://lucas-v-leyden.livejournal.com/92633.html>

Markon de pe strada Ofițerskaia nr. 50, guvernanta germană (acasă i se spunea *Fräulein*), greva foamei declarată de E.M. („să trăiești numai din rație”), căsătoria, accidentul în urma căruia a devenit invalidă, călătoria ei în străinătate.

Știu puține lucruri despre viața E.M. după întoarcerea în țară; îmi amintesc numai de arestarea lui A. Iaroslavski, de călătoria la Solovețki făcută de E.M. pentru a-și vedea soțul, de execuția acestuia din urmă, de revolta E.M., de condamnarea și de executarea ei. Știam, în general, că după întoarcerea din străinătate, E.M. cunoscuse foamea și mizeria, mai ales după arestarea soțului ei. Nu auzisem de deportarea ei în Siberia, nici de încercarea ei de a organiza evadarea lui A.I. de la Solovețki. După cum susținea mama mea, Iaroslavski a fost judecat și împușcat pentru că participase la o încălcare colectivă a regulamentului lagărului (în trecut fie spus, nici în *Amintirile* E.M., nici în documentele publicate, nu se vorbește despre evadare)¹.

Înainte de plecarea noastră în Israel, în apartamentul nostru din Leningrad erau mai multe lucrări ale lui A.I.: revista *Biokosmist*, romanul lui, *Argonauții Universului*, un exemplar dactilografiat din *Lectorul itinerant*. Mama a luat în Israel o fotografie a E.M., pe care o mai avem și acum. Înainte de apariția articolului dumneavoastră, eu și cei apropiați mie eram probabil singurii din lume care ne aminteam de E.M. și de soarta ei cumplită. Vă sunt sincer recunoscător că ați scos la lumină numele

¹ Autorul scrisorii nu ține seama de faptul că evadarea este o „încălcare a regulamentului lagărului” și „evadarea în grup” o „încălcare colectivă a regulamentului lagărului”.

acestei femei nefericite. Dacă vă interesează puținul pe care îl cunosc despre viața E.M., voi fi firește încântat să vi-l comunic. În orice caz, v-aș fi recunoscător dacă mi-ați confirma primirea acestei scrisori.

Cu respectele și gratitudinea mea,
David Vladimirovici Ioffe, Haifa, Israel

Și așa a început corespondența noastră. David Ioffe mi-a trimis o fotografie a Evgheniei Iaroslavskaia, pe care aceasta o trimisese în 1926 de la Berlin mamei ei, Berta Ioffe¹, precum și amintirile acesteia din urmă. La rugămintea mea, a notat și câteva detalii referitoare la Evghenia Markon, rămase în memoria familiei. Citez câteva fragmente din scrisorile lui:

Tatăl lui E.M., Isaak Iulievici Markon, era un savant eminent și o personalitate publică. Era absolvent al Facultății de Limbi Orientale și al Facultății de Drept de la Universitatea din St. Petersburg. Înainte de revoluție, a lucrat la Biblioteca Publică, după revoluție a fost decan al Universității din Petrograd (1918-1921) și profesor la Universitatea Bielorusă (1922-1924). A fost și redactor al părții iudeo-elenice a *Enciclopediei evreiești* în 16 volume (St. Petersburg, Brockhaus & Efron, 1908-1913); în vol. X al acesteia se află un articol consacrat chiar lui.

¹ Berta Ioffe, *Семейные записки* („Însemnări de familie”), Haifa, 2003. Berta Davidovna Ioffe (1902-1995), fiica marelui rabin al Petrogradului și Leningradului, David Tevel Kațenelenboghel (1847-1930), soția academicianului Vladimir Ilici Ioffe (1898-1979); din 1898 a trăit la Haifa (Israel).

Familia Markon era foarte credincioasă; în acest context, conferințele antireligioase ale E.M. par un fel de ruptură cu trecutul [...]

[...] Povestirile mamei mele cu privire la E.M. se refereau în general la anii de liceu și de universitate; mama evoca entuziasmul lui E.M., uneori chiar exaltarea ei, tendința de a lua hotărâri pe moment. De exemplu, E.M. scrie: „În acea epocă am început să rabd de foame”. După cum spunea mama mea, lucrurile s-au petrecut în felul următor: În primăvara anului 1918, două tinere de 16 ani, E.M. și mama mea, s-au urcat într-un tramvai și un pasager a exclamat apropo de ele:

— Astea două nu știu ce e foamea.

Într-adevăr, nu cunoșteau încă înfometarea. După cum își amintea mama, foamea și frigul au afectat familiile lor mai târziu, în iarna 1918-1919. Dar E.M. a declarat imediat, chiar înainte să coboare din tramvai, că, din principiu, nu se va mai hrăni de acum înainte decât cu rația rezervată fiecăruia, „ca toată lumea”. La fel de impulsivă a fost și decizia ei de a trece de la Facultatea de Istorie (unde era colegă cu mama mea) la Facultatea de Filosofie, decizie luată sub influența unei conferințe a Volfila – Asociația Filosofică Liberă – la care asistaseră cu interes [...]

[...] Ultima dată când a văzut-o mama pe E.M. a fost la Leningrad, după întoarcerea ei din străinătate și cu siguranță după arestarea lui A.I. După cum susținea mama mea, în străinătate, E.M. și A.I. s-au trezit fără resurse; în Franța, trăiau în mizerie, sufereau de foame (fapt confirmat și de amintirile E.M., care vorbește

despre aziluri de noapte, supa populară și recunoștința pentru baronul Rothschild). Întoarcerea lor în URSS a fost în mare măsură determinată de situația fără ieșire în care se găseau. La întoarcere, în toamna anului 1926, A.I. și-a continuat aproape un an și jumătate activitatea literară (romanul *Argonauții Universului* a fost publicat în 1926, în 4 000 exemplare). A.I. a întâlnit absolut din întâmplare într-o redacție un ziarist care asistase la conferința lui de la Berlin – un agent secret, foarte probabil. Ziaristul s-a arătat surprins (nu știa că A.I. se întorsese în Rusia), apoi l-a întrebat cu multă înțelegere cum o mai duce, i-a promis să-l ajute să-și găsească de lucru și i-a cerut adresa; câteva zile mai târziu, A.I. era arestat. Nu am mai auzit nimic despre E.M. după arestarea soțului ei, nici despre deportarea ei și despre viața pe care o trăise împreună cu drojdia societății. Știam numai despre călătoria ei la Kem, de executarea lui A.I., de un gest de protest al E.M. și că fusese împușcată. Nu știu de unde aveam aceste informații. Mi-a rămas în memorie un amănunt: cineva a spus că înainte să fie împușcat, A.I. strigase: „Trăiască monarhia!” Dar mama, când povestea acest episod, spunea că, de fapt, strigase: „Trăiască anarhia!”, dar că acest cuvânt necunoscut fusese deformat de persoana care relatase întâmplarea.

*

S-ar părea că acest text cutremurător nu are nevoie nici de postfață, nici de explicații sau comentarii: eroina a povestit singură totul despre ea însăși și despre epoca ei. Însă cititorul își poate pune întrebări cu privire la originea

documentului. De ce se apucă inculpata în toiul urmăririi judiciare care se va termina aproape inevitabil cu o sentință de condamnare la moarte să-și scrie memoriile? Desigur, chiar de la primele rânduri ne oferă motivele care au împins-o să facă aceasta: „Scriu această autobiografie nu pentru voi, organele de urmărire judiciară (dacă v-ar fi fost necesară numai vouă, nu m-aș fi apucat deloc s-o scriu!) – pur și simplu doresc «să-mi fotografiez» viața pe hârtie, dar de hârtie nu pot să fac rost decât de la Biroul de informații și securitate al lagărului”. Dar cum de i-a permis anchetatorul să facă acest lucru? (Fără avizul anchetatorului nu ar fi putut să-și procure hârtia, cerneala și tocul într-o celulă din secția de izolare disciplinară din insula Zaiatki și gardienii cu siguranță că nu ar fi închis ochii în fața unei activități atât de reprobabile.)

Cel mai probabil este că, la începutul anchetei, fie în momentul completării „fișei arestatului”, fie la primul interogatoriu, cel „preliminar”, la care de regulă arestatului i se adresau întrebări cu caracter biografic, Iaroslavskaia a refuzat să răspundă și a cerut hârtie și cerneală ca să-și scrie cu mâna ei biografia. Această presupunere este confirmată indirect de faptul că procesul-verbal al cel puțin unui alt interogatoriu, și anume cel din 12.01.1931, reprodus în anexe, care cuprinde o expunere detaliată a concepțiilor ei politice, este scris tot de mână. Prin urmare, aceasta este poziția ei: când este vorba de propria persoană, despre viziunea ei despre lume, despre felul în care s-a modificat aceasta, Iaroslavskaia vrea să scrie ea

singură despre ea însăși, să-și aștearnă singură pe hârtie opiniile politice și să prezinte strategia imaginată de ea pentru răsturnarea bolșevismului. Aceasta se referă în și mai mare măsură la „autobiografie”. Dar aici autoarea nu se limitează la declararea opiniei despre lume și a părerilor politice: nu numai că în mai puțin de 40 de pagini își povestește toată istoria scurtei sale vieți, dar include în narațiunea biografică o întreagă serie de crochiuri jurnalistice de adevărat profesionist: scene din viața cotidiană, situații, portrete.

Nu, Evghenia Iaroslavskaia nu scria numai pentru ea. În text apare adesea adresarea „către cititor”, deși nu este întotdeauna clar cine este acest cititor. Cui se adresează, de pildă, această ultimă frază din însemnări: „Iată, aceasta este viața mea – viața unei liceene revoluționare, a unei studente visătoare [...] hoată recidivistă, prezicătoare rătăcitoare!” Câteodată, dar nicidecum în toate cazurile, acest „cititor” nedefinit coincide cu un destinatar formal: „Restul îl știți” – nu se poate adresa decât anchetatorilor GPU; o mențiune vagă și obscură la unele evenimente legate de întrevederea cu soțul ei pe drumul spre Parandovo, cu trimitere la depozițiile amândurora, păstrate la ISO din Kem.

Și totuși: cui se adresează Evghenia Iaroslavskaia-Markon? Soțul ei a fost ucis, tovarăși de arme nu are (și, în general, nu a avut niciodată), legăturile cu familia sunt rupte, pentru această revoluționară răzvrătită de 29 de ani generațiile viitoare necunoscute reprezintă o abstracție prea mare, masele de deținuți

de drept comun nu sunt interlocutori pe măsura ei. Și deși uneori nu-și refuză plăcerea de a-i scuipa în față pe „cititorii săi oficiali” – „să-l împușc ca pe un câine (sau ca pe un cekist – de fapt, este același lucru)”; „Notă pentru lucrătorul imbecil al organelor de miliție: aceasta este o metaforă literară. E. Iar.” – în ansamblu, nu este vorba de un dialog cu călăii, textul autobiografiei este un monolog. După moartea soțului său, Iaroslavskaja simte nevoia să-și înțeleagă viața, acțiunile, să stabilească o coerență în cunoașterea de sine. Este puțin probabil ca Iaroslavskaja să se fi gândit că acest text va deveni, peste mai bine de 80 de ani, un fel de best-seller al noii stângi. Mai degrabă este de presupus că nu se gândea deloc la un cititor real și cu atât mai puțin la publicarea lui, altfel l-ar fi numit într-un mod mai explicit și ar fi ales o altă formă artistică, de exemplu „testament pentru tovarășii mei de luptă” sau „scrisoare către urmași”.

Este greu de spus în ce măsură Evghenia Isaakovna era conștientă de faptul că aceste însemnări erau pentru ea ultimele înainte de a muri. Imaginea pe care o avea despre destinul care o aștepta este destul de neclară: „Jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele... Și îmi voi respecta acest jurământ, se înțelege, numai dacă această «autobiografie» a mea nu va fi destinată să-mi fie «autonecrog»”... Pe de o parte, pe tot parcursul textului Evghenia repetă că soarta ei este decisă, că nu are ce pierde, citează de trei ori cuvintele lui Aleksandr Iaroslavski „...Mă duc în Rusia ca să fiu împușcat...” Pe de altă parte, noi, cititorii

de astăzi, percepem „autonecrologul” ei ca pe o cumplită realitate inevitabilă, ca ultimul cuvânt înainte de execuție – dar pentru Evghenia Iaroslavskaia execuția rămâne totuși oarecum o abstracție. Realitatea ei este viața și lupta pentru libertate. S-ar putea spune chiar că acesta este motivul principal al întregului text – lărgirea propriei libertăți. În fiecare nenorocire care o lovește, găsește posibilitatea realizării celor mai nebunești și mai aventuroase idei ale sale. Chiar și în arestarea bărbatului iubit cu înfocare descoperă o nouă libertate – libertatea de acțiune: „Când l-au arestat pe Aleksandr Iaroslavski, m-am dus imediat la «pleava societății». [...] Înainte avusesem anumite rețineri din cauza atașamentului meu față de Aleksandr Iaroslavski – acum eram liberă, în sfârșit, aveam și acum obligații față de el, dacă «o încurcam» puteam să-l compromit, dar ispita era prea mare, nu reușeam să mă stăpânesc...”

Dar indiferent cum a fost, într-o anumită privință – în planul prezicerii politice – ultimul cuvânt al Evgheniei Iaroslavskaia s-a dovedit cu adevărat profetic. Lumea delincvenților a învins în cele din urmă bolșevismul și ideea comunistă. Dar aceasta s-a întâmplat nu într-o luptă deschisă, nu pe calea răsturnării regimului ei detestat, ci treptat, pas cu pas, prin criminalizarea elitelor sovietice.

IRINA FLIGE

Directoarea Centrului de cercetare și informare,
asociația Memorial din Sankt-Petersburg

Cuprins

Cuvânt-înainte – <i>O viață incredibilă</i>	5
<i>Prefață</i>	11
Autobiografia mea	
de Evghenia Iaroslavskaia-Markon	19
Anexe	97
<i>Interogatoriul E.I. Iaroslavskaia din 12.01.1931</i> ..	99
<i>Ordonanță de trimitere</i>	103
<i>Extras din Procesul-verbal</i>	
<i>al sesiunii itinerante a Col. GPU</i>	110
<i>Extras din relatarea unui gardian</i>	112
Postfață – „ <i>Jur să-i răzbun cu vorba și cu sângele</i> ” .	119